

„Chowanna”	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	Katowice 2007	R. L (LXIII)	T. 1 (28)	s. 156–163
------------	--	---------------	-----------------	--------------	------------

***Ewa Bielska, Andrzej Radziewicz-Winnicki,
Adam Roter:
Social and educational problems in Poland
(Essays and chosen conceptions
at the background of the EU accesion).
Katowice, ŚWSZ 2005, ss. 119***

Istota rozwoju współczesnych społeczeństw, zarówno uprzemysłowionych, postindustrialnych, ale także konstytuujących dopiero ład liberalno-demokratyczny – postmonocentrycznych, skoncentrowana najczęściej bywa wokół procesu modernizacji. Jego dynamikę i kierunek determinuje obszar, w którym zachodzi: społeczny, ekonomiczny, kulturowy czy też edukacyjny. Zawsze jednak oznacza modyfikację (unowocześnienie, udoskonalenie), która przybierać może charakter mniej skoordynowanych działań bądź oznaczać „ciąg kierunkowych i ewolucyjnych zmian społeczeństwa tradycyjnego, prowadzących do jego przeobrażenia w społeczeństwo nowoczesne”¹. Od niedawna dopiero socjologia podawać zaczęła w wątpliwość organiczno-systemowy model społeczeństwa, kładąc jednocześnie wyraźniejszy nacisk na dynamikę zachodzących w społeczeństwie procesów oraz jego dereifikację (odejście od traktowania go jako obiektu)². Zro-

¹ J. Stochmialek: *W poszukiwaniu teorii zmiany społecznej*. „Auxilium Sociale – Wsparcie Społeczne” 2005, nr 2, s. 52.

² P. Sztopka: *Socjologia zmian społecznych*. Kraków 2005, s. 24 i nast.

dził się zatem alternatywny model podejścia do zmian społecznych uobecniany w konstrukcji dynamicznego pola społecznego, gdzie obszarem kinetycznej relacji są pola interpersonalnych więzi wyznaczanych: zależnością i wymianą, lojalnością i zaufaniem, przyjaźnią i nienawiścią, sentymentem i resentymentem. Wraz z odrodzeniem się teorii modernizacji (neomodernizacja, postmodernizacja i neokonwergencja) na znaczeniu zaczęły zyskiwać analizy tego procesu w odniesieniu do państw postkomunistycznych. Przebiegająca w nich „fałszywa modernizacja” wynikała ze sprzecznej kombinacji trzech składników: narzuconej nowoczesności, prenowoczesnych reminiscencji społecznego porządku i wreszcie – symbolicznej fasady imitującej zachodnią nowoczesność³. Bilans dziedziczonego systemu (również w Polsce) uaktywnił ostrzeżenie R. Dahrendorfa określone mianem „dylematu trzech zegarów”: zmiana społeczna musi bowiem wymagać czasu niezbędnego do rewitalizacji stylów życia, postaw i uznawanych wartości. Pożądanym wynikiem procesów modernizacyjnych stać się ma zatem osobowość nowoczesna jako konieczny warunek dalszego, pomyślnego przebiegu realnej zmiany.

Odległość jej zaawansowania nie ogranicza predylekcji badaczy współczesnych społeczeństw do konstruowania wizji, których kategorią naczelną jest zmierzch, koniec, epilog: koniec historii i człowieka (F. Fukuyama), koniec pracy i zmierzch siły roboczej (J. Rifkin), kres przyszłości (J. Gimpel), koniec nauki (J. Horgan), koniec szkoły (L. Illich), kres kultury (N. Postman), koniec geografii (Z. Bauman) czy wreszcie zmierzch tożsamości (Z. Melosik, T. Szkudlarek). Profetyczny pesymizm nierzadko jest li tylko lingwistyczną wirtuozerią, czasami zaś tęsknotą za aksjologicznym oraz społeczno-kulturowym porządkiem, względną homeostazą społeczną. Tęsknota owa jest tym bardziej zrozumiała, im wyraźniejszą cechą społeczeństw w dobie przemian jest dysharmonia. Sankcjonowana dychotomiczną stratyfikacją społeczną utrwała gigantyczne rozwarstwienia klasowe, w których elity władzy i majątku (warstwy hierarchiczno-prestizowe) dzieli kolosalna przepaść od warstw „niższych” i stratyfikacyjnego dołu, gdzie ludzka godność spowita zostaje mrokiem ukrytego wymiaru społecznej egzystencji. Tutaj właśnie petryfikuje się kłopotliwy status polskiej *underclass*, uporczywie dziedziczonej z pokolenia na pokolenie społecznej marginalizacji i ekskluzji (jako marginalności zaawansowanej)⁴, konstytuującej tym samym „cywili-

³ Tamże, s. 137.

⁴ Tematyka destabilizacji życia społecznego od pewnego już czasu obecna jest w twórczości naukowej Autorów rekomendowanej czytelnikom książki. Pozwolę sobie na wskazanie wybranych li tylko pozycji zwartych: E. Bielska: *Ponowoczesne konteksty liberalizmu a preferencje młodzieży akademickiej wobec wybranych aspektów stylów życia*. Katowice 2006; *Edukacja a życie codzienne*. Red. A. Radzewicz-Winnicki, E. Bielska. Katowice 2002; A. Radzewicz-Winnicki, A. Roter: *Ryzyko trans-*

zając nadmiaru”. Jak pisze Z. Bauman: „[...] przyczyny wykluczenia mogą być rozmaite, ale jego skutki są na ogół podobne. Ludzie wykluczeni, pozbawieni niezbędnej do społecznego przetrwania wiary w siebie i poczucia własnej wartości, stojąc przed dramatycznym zadaniem zdobycia środków potrzebnych do przetrwania biologicznego, nie mają powodu, aby kontemplanować i rozważać subtelne różnice pomiędzy cierpieniem »z rozdzielnika« i niedolą »mimo woli«”⁵. Nierówności społeczne można, zdaniem T. Pilcha, rozpatrywać dwojako: po pierwsze – jako nierówności udziału, po drugie zaś – jako nierówności dostępu⁶. W każdym jednak przypadku są one efektem specyficznego uwzorowania kulturowego (socjalizacji renonsacyjnej, degradowanej), warunkującego typ uczestnictwa społecznego zwanego retrogresywnym⁷.

Profuzja zróżnicowanych następstw posttransformacyjnych stawia również przed edukacją dynamiczne wyzwania. Ich oblicze, pozostające w bezpośredniej konfrontacji z wymogami demokratycznego kapitalizmu, preparować musi w pierwszej kolejności skuteczną socjalizację rynkową (określenie A. Radziewicz-Winnickiego), której niezbywalnym elementem staje się nauka: rynkowego kodu kupowania, konsumowania, sprzedawania oraz inwestowania. Edukacja czasu teraźniejszego (tym bardziej więc – edukacja jutra) musi być także swoistą reakcją na załamanie systemu polityki społecznej, upatrując nadzieję w optymalizacji ludzkich szans życiowych poprzez edukację socjalną. Jej rewitalizacyjny charakter w stosunku do pomocowego i samopomocowego systemu środowiska lokalnego uwiarygodniać powinien kreatywną reakcję edukacji powszechnej na zagrożenia człowieczej egzystencji. Sprzężenie wielu czynników, w szczególności jednak: ekonomicznych (przedsiębiorczość i kapitał ludzki), technologicznych (zaawansowane kompetencje komunikacyjne i technicyzacja życia) oraz kulturalno-oświatowych (przedsiębiorczość, kreatywna konkurencyjność i wykształcenie) składać się winny na kształt po prostu dobrej edukacji (określenie K. Denka). Jak wskazuje jednak we *Wstępie* do recenzowanej pozycji Andrzeja Radziewicz-Winnicki, „w ostatnich latach po wydarzeniach 1989 roku,

formacyjne nowego ładu społeczno-edukacyjnego. Katowice 2004; A. Radziewicz-Winnicki: *Emeryci i renciści wobec sytuacji społecznego ubóstwa*. Katowice 1997; A. Radziewicz-Winnicki: *Społeczeństwo w trakcie zmiany*. Gdańsk 2004; A. Roter: *Proces socjalizacji dzieci w warunkach ubóstwa społecznego*. Katowice 2005.

⁵ Z. Bauman: *Życie na przemiał*. Kraków 2005, s. 67–68.

⁶ T. Pilch: *System społeczny jako mechanizm łagodzenia nierówności w rozwoju regionalnym*. W: *Społeczne procesy modernizacyjne w środowisku lokalnym średniego miasta*. Red. T. Frąckowiak, P. Mosiek, A. Radziewicz-Winnicki. Rawicz-Leszno 2005.

⁷ J. Modrzewski: *Socjalizacja i uczestnictwo społeczne. Studium socjopedagogiczne*. Poznań 2004.

aż do momentu polskiego przyłączenia do Unii Europejskiej, brak harmonii pomiędzy systemem oświatowym a ekonomią wolnego rynku stał się powszechnym zjawiskiem w Polsce. Niestety, istnieją również dowody wskazujące, iż ekspansja edukacyjna nie oznacza nadrzędnej roli czynnika ludzkiego w społeczno-ekonomicznym rozwoju społeczeństwa” (s. 7). Akcesja do struktur unijnych ma zatem nie tylko kontekst gospodarczy (poskramianie globalnych tendencji za pomocą instytucji europejskich), ale również społeczno-kulturowy, dyktowany logiką globalnej odpowiedzialności. „Jej zwolennicy wychodzą z założenia, że trwale i prawdziwie skuteczne rozwiązania ogólnoświatowych problemów można osiągnąć i wypracować jedynie poprzez gruntowne przedyskutowanie i zreformowanie funkcjonowania sieci globalnych współzależności i współoddziaływań”⁸.

I na skomplikowaną właśnie mozaikę socjokulturowych, ekonomicznych, jak również edukacyjnych powiązań we współczesnej, kwestiami nabrzmiałej krajowej (i nie tylko) rzeczywistości, zwracają uwagę Ewa Bielska, Andrzej Radziewicz-Winnicki i Adam Roter we wspólnej publikacji: *Social and educational problems in Poland (Essays and chosen conceptions at the background of the EU accession)* [*Společne i edukacyjne problemy w Polsce (szkice i wybrane koncepcje na tle akcesji do Unii Europejskiej)*]. Praca uznanych Autorów, skupionych wokół śląskiego ośrodka pedagogiki społecznej (kierowanej od samego początku przez Profesora Andrzeja Radziewicza-Winnickiego – z Katedry Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach) prezentuje osiem szkiców z zakresu pedagogiki społecznej, socjologii transformacji i socjologii wychowania, poprzedzonych *Wstępem* oraz uwieńczonych *Uwagami końcowymi*.

Pierwszy z nich, autorstwa Andrzeja Radziewicza-Winnickiego: *Some determinants of „education for tomorrow” in the post-monocentric social order* (*Niektóre determinanty „edukacji jutra” w postmonocentrycznym łańdźie społecznym*), wskazuje na problematykę przygotowania młodzieży do aktywnego funkcjonowania na rynku pracy w warunkach liberalnej gospodarki wolnorynkowej. Nakreślone przez Autora konteksty społeczeństwa posttransformacyjnego (m.in.: nowe mechanizmy różnicowania społecznego, dystrybucja socjalnych przywilejów, konsumpcja ekonomiczna czy też internalizacja kompetencji cywilizacyjnych) okazały się przydatne w zarysowaniu nowego kierunku oświatowej aktywności, która swój realny kształt odnajduje w zakresie „edukacji jutra”. Okazuje się bowiem, iż fundamentalną powinnością pedagogiczną „jest przygotowanie młodzieży do pomyślnego egzystencji w społeczeństwie informatycznym” (s. 14).

Rozdział *Modernisation in local communities: social and educational struggles and their unexpected determinants* (*Modernizacja społeczności*

⁸ Z. Bauman: *Europa niedokończona przygoda*. Kraków 2005, s. 205.

lokalnych: społeczne i edukacyjne zmagania oraz ich nieprzewidywalne determinanty) autorstwa Ewy Bielskiej oraz Andrzeja Radziejewicz-Winnickiego koncentruje się wokół: definicyjnych zagadnień związanych z procesem modernizacji, jego ideologicznych, cywilizacyjno-kulturowych oraz społecznych uwarunkowań, jak również indywidualnych (osobowościowo-ptymalizacyjnych) i zbiorowych (strukturalnych, grupowych) następstw. Autorzy odwołują się do czteroetapowego cyklu modernizacyjnego (*four-stage modernisation cycle*), zgodnie z którym implementowane zmiany skupiają się wokół następujących po sobie formacji: społeczeństwa tradycyjnego (przedprzemysłowego), społeczeństwa połowicznie zmodernizowanego, społeczeństwa nowoczesnego (przemysłowego) i społeczeństwa poprzemysłowego. Swoistym uzupełnieniem dla przytoczonego cyklu jest podyktowana dynamicznie zmieniającą się rzeczywistością kategoria społeczeństwa informatycznego (*computer society*). Stanowi ono stadium uzupełniające i dotyczy nielicznych jeszcze krajów wysoko rozwiniętych. W Polsce tymczasem wydarzenia 1989 roku spreparowały „nową, wcześniej nie doświadczaną sytuację, gdzie struktury wzajemnych powiązań oraz społeczne, ekonomiczne i polityczne mechanizmy znalazły się w procesie formowania” (s. 29). Istotne zatem staje się przyjęcie nowych wyzwań, które dla postsocjalistycznego społeczeństwa polskiego przybierają postać koniecznych zmian we wszystkich segmentach jego funkcjonowania.

W szkicu zatytułowanym: *Institutional effects of religion in the new public life* (*Instytucjonalne konsekwencje religijności w nowym porządku życia publicznego*) – Andrzej Radziejewicz-Winnicki oraz Adam Roter prezentują kwestie statusu religii przez pryzmat modernizacyjnych tendencji społeczeństwa postsocjalistycznego. Wskazują na rozmaite, antropologiczne i socjologiczne konteksty pojmowania kultury, powiązanych z nią postaw moralnych i estetycznych, specyficznego postrzegania przez jednostkę własnej egzystencji w sytuacji nabrzmiewania ontycznych dysharmonii (kultura jako cierpienie) oraz dylematu wyboru indywidualnej orientacji życiowej (orientacji na wartości lub cele). Autorzy rozdziału, odwołując się do historycznie ukonstytuowanej roli Kościoła katolickiego w polskiej kulturze narodowej i życiu publicznym (także politycznym), stawiają istotne pytania: o charakter religijnej adaptacji do nowego porządku społecznego i ekonomicznego, wpływ religijności na formowanie się jednostkowej tożsamości i o kształtowanie (wzbogacanych wsparciem społecznym/socjalnym) interpersonalnych relacji w przestrzeni nowej struktury społeczeństwa postmonocentrycznego.

W kolejnym tekście *The process of social change and the new educational challenges* (*Proces zmiany społecznej a nowe wyzwania edukacyjne*) Ewa Bielska analizuje wybrane koncepcje teoretyczne w zakresie wielopłaszczyznowych przekształceń współczesnych społeczeństw. Odwołuje się

do socjologicznych, filozoficznych, antropologicznych, psychologicznych i pedagogicznych stanowisk reprezentowanych m.in. przez: E. Durkheima, A. Giddensa, L. Kołakowskiego, Z. Krasnodębskiego, T. Mertona, T. Parsonsa, J. Szczepańskiego, P. Sztompkę czy M. Ziółkowskiego. Na tym tle Autorka ukazuje dwie kategorie zmian społecznych: zmiany systemowe (transformacyjne), jak również zmiany kulturowe, bezpośrednio uwikłane w trendy postmodernistycznego ujęcia dynamicznie przeobrażającej się rzeczywistości (we wszystkich jej sferach). Obserwowane zmiany implikują – zdaniem Ewy Bielskiej – istotne wyzwania dla edukacji. Zjawisko komercjalizacji sfery oświatowej wywołuje naturalną konieczność „przygotowania systemu wolnego rynku edukacyjnego; systemu, który okaże się przystający (*compatibility*) do wymagań procesu europejskiej edukacji” (s. 49).

Andrzej Radziewicz-Winnicki w szkicu: *Education and economy: socio-pedagogical approach to modern economy (Edukacja i ekonomia: społeczno-pedagogiczne ujęcie nowoczesnej ekonomii)* opisuje wybrane problemy społeczne w kontekście sukcesów i niepowodzeń krajowej transformacji ekonomicznej; wskazuje również na specyficzne relacje pomiędzy ekonomią a rozwojem społeczeństwa, zmianą społeczną i kulturą a warunkami i trendami modernizacji rozmaitych (dostrzeganych i niedostrzeganych) obszarów narodowej edukacji. Istotną kategorią odwoławczą prezentowanych analiz stała się socjoekonomiczna koncepcja kapitału ludzkiego, stale redefiniowanego przez: rozwój technologii komunikacyjnych, petryfikacje i przemieszczenia w obrębie struktury stratyfikacyjnej społeczeństwa czy wreszcie – jednostkowe i grupowe możliwości adaptacji do liberalnych reguł wolnorynkowej konkurencyjności (socjalizacja rynkowa) i podporządkowanych jej modeli indywidualnej konsumpcji. Autor stawia zatem zasadne pytanie: „Jaki typ edukacji jest ekonomicznie najbardziej efektywny?” (s. 63). W świetle przytaczanych zależności odnoszących się do wpływu wykształcenia na poziom bezrobocia i jakość życia najbardziej istotne okazuje się planowanie mechanizmów konstruujących strategie kształcenia umiejętności menedżerskich, zorientowanych na innowacyjność i efektywne wypełnianie ról zawodowych (funkcja ekonomiczna i techniczno-kulturowa edukacji). Stymulowanie tego rodzaju zabiegów edukacyjnych nie powinno jednak – w opinii Autora – zmierzać do bezkrytycznego naznaczania (nasycania) procesu edukacyjnego ekonomicznymi wyłącznie tendencjami. Konieczna jest więc pełniejsza integracja współczesnych nauk społecznych (w tym: szczególnie pedagogiki) i ekonomicznych, zmierzająca do optymalizowania systemu oświatowego w warunkach rozwoju „społeczeństwa w trakcie zmiany”⁹.

⁹ Określenie nawiązuje do pozycji Profesora A. Radziewicz-Winnickiego: *Społeczeństwo w trakcie zmiany. Rozważania z zakresu pedagogiki społecznej i socjologii transformacji*. Gdańsk 2004.

Na temat statusu edukacji oraz jej licznych związków z socjologią i socjologią wychowania w kontekście rozwoju społeczeństwa późnonowoczesnego wypowiada się A. Roter w rozdziale: *A sociological approach to the problems of education in the world of dominating late-modern society* (*Socjologiczne ujęcie problemów wychowania w świecie dominacji społeczeństwa późnonowoczesnego*). Autor proponuje na rozważania nad socjologią, edukacją i procesem wychowania spojrzeć z trojakiej perspektywy: megastrukturalnej globalnego świata, makrostrukturalnej społeczeństwa demokratycznego, jak również mikrostrukturalnej grup formalnych i nieformalnych. W swoich rozważaniach nawiązuje do Giddensowskiej koncepcji społeczeństwa późnonowoczesnego (*late-modern society*) Z. Bauman na analiz procesu globalizacji czy wreszcie – profetycznych zapowiedzi końca człowieczeństwa i cywilizacji F. Fukuyamy; polemizuje (mając na względzie kulturowy aspekt globalizacji) z metaforą „globalnej wioski” McLuhana, wskazując jednocześnie na zinstytucjonalizowane relacje międzyludzkie w „globalnym mieście” – jako parafrazy Macluhanowskiej metafory.

W przeddostatnim szkicu, także autorstwa Adama Roter – *Childhood as a social category* (*Dzieciństwo jako kategoria społeczna*), poruszono problematykę umiejscowienia dzieciństwa w sieci różnorodnych społecznych powiązań strukturalno-funkcjonalnych. Dominującymi kategoriami analizy stały się wyróżnione przez M. Mead trzy modele przekazu kulturowego: postfiguratywny, kofiguratywny oraz prefiguratywny, dla których socjokulturowym tłem uczynił Autor perspektywę rozwoju cywilizacyjnego społeczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem procesu globalizacji. Rozwój i dominacja sektora usług w okresie ponowoczesnym spowodował, iż dzieciństwo zaczęło być traktowane „jako ważna kategoria na rynku ekonomicznym. [...] Staje się ono jednym z głównych bohaterów kultury intermedialnej i jednym z jej głównych odbiorców” (s. 79). Rodzi to negatywne konsekwencje dla psychospołecznego rozwoju dziecka; mając ów fakt na względzie, Adam Roter wskazuje liczne zagrożenia procesu socjalizacji: wpływ estetyki okrucieństwa, manipulatorski charakter reklamowych komunikatów czy chociażby petryfikacja destabilizacyjnych struktur rodzinnych, w których technologicznie zaawansowane zabawki stanowią wątpliwej wartości substytutu zaangażowania emocjonalnego i miłości rodzicielskiej. Taki zatem kontekst konstytuowania się współczesnego dzieciństwa warunkuje dalsze dla niego konsekwencje: zanik tradycyjnej kultury dziecięcej, zmiany relacji dziecka w stosunku do otaczających go osób i przedmiotów oraz wzrost znaczenia instytucjonalnego oddziaływania na rozwój młodego człowieka.

Ewa Bielska w zamykającym pozycję szkicu: *Assumptions of the liberal doctrine in pedagogical ideas* (*Założenia doktryny liberalnej w obrębie myśli pedagogicznej*) prezentuje trzy aspekty ujęcia liberalizmu: politycz-

ny (ograniczenie interwencji państwa na rzecz pobudzania aktywności społecznej), ekonomiczny (powiązany z konstrukcją i zasadami obowiązującymi na wolnym rynku) oraz kulturowy (krytyka dogmatyzmu ograniczającego wolność społeczną i światopoglądową). Autorka ukazuje koncepcje wolności negatywnej i pozytywnej, definiowanych w kategoriach „wolności od” oraz „wolności do”; wskazuje także na postmodernistyczny kontekst interpretacji doktryny liberalnej oraz jej głębokich powiązań z postępującym procesem globalizacji. Ewa Bielska nawiązuje również do liberalnych implikacji, które nakazują orientować proces edukacyjny na: odpowiedzialne i szerokie rozumienie wolności oraz tolerancję; racjonalność i przedsiębiorczość – warunkujące pomyślne funkcjonowanie jednostki na konkurencyjnym rynku pracy.

Pozycja – *Social and educational problems in Poland*, autorstwa Ewy Bielskiej, Andrzeja Radzewicz-Winnickiego oraz Adama Roter, odwołuje się zatem do interdyscyplinarnej analizy współczesnych społeczno-kulturowych oraz ekonomiczno-politycznych okoliczności, mających niewspółmierny wpływ na kształtowanie się ideologicznej i społecznej tożsamości edukacji. Wielowymiarowość ukazywanych kontekstów, jak również wnikliwość dokonywanych analiz edukacyjnych z perspektywy rozmaitych doktryn, teorii i koncepcji – pozwalają jednoznacznie umiejscowić recenzowany tom w kategorii znakomitych dla rozwoju pedagogiki społecznej wydarzeń wydawniczych. Posiada on jednak inną jeszcze – w moim przekonaniu – wartość szczególną: jest bowiem jednym z wyraźnych dowodów konstytuowania się, strukturalnie pojmowanej¹⁰, śląskiej szkoły pedagogiki społecznej, która skupiając się wokół Katedry Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach uobecnia ona wśród kreujących ją osób – znakomitych reprezentantów tejże dyscypliny naukowej świadomość wspólnotowości w zakresie orientacji teoretycznej i metodologicznej, pielęgnowanych wzorów oraz uznawanych algorytmów postępowania badawczego. Recenzowana książka jest zatem dowodem stopniowego wrastania śląskiej „wspólnoty słowa i myśli” w kulturową jedność polskiej nauki oraz europejską tożsamość intelektualnego dorobku pedagogiki społecznej i socjologii wychowania.

¹⁰ Klasyfikację podziału naukowych szkół zaczerpnąłem ze znakomitego opracowania J. Szackiego: *O szkołach naukowych (zarys problematyki)*. „Studia Socjologiczne” 1975, nr 4(59).

Piotr Mosiek